

Üç mədəniyyət

written by briadmin

Bu əslində çox gözəl bir tədqiqat mövzudur ki, əsasən Fransa inqilabının və işğalının, həmçinin Fixte, Herder, digər fikir adamlarının təsiri ilə formalaşan alman millətçiliyi bizdə Rusiya işğalından sonra, XIX əsrin ikinci yarısından etibarən vüsət almış müasir millət quruculuğu ilə müqayisə edilsin.

Bir tərəfdən formal olaraq Müqəddəs Roma İmperiyasının əyalətləri sayılan dağınıq, kiçik, de-fakto müstəqil alman dövlətlərinin Napoleon işğalı qarşısında aciz qalması, digər tərəfdən isə Fransa inqilabından sonrakı liberal islahatların təsiri ilə bu ölkənin sürətli yüksəlişi alman fikir adamlarında qarışıq reaksiya doğrurdu. Nəticədə alman romantizminin yaranmasına, daha sonra isə pan-Germanizmə gətirib çıxartmışdı.

Nə qədər müqayisə qüsurlu olsa da, bizdə də aşağı yuxarı eyni vəziyyət idi. Kiçik, de-fakto müstəqil xanlıqların Rusiya işğalı qarşısında acizliyi, digər tərəfdən işğalçının qeydsiz-şərtsiz güclülüyü, bizimlə müqayisədə progressivliyi Azərbaycanda siyasi və intellektual reaksiyaya, kimliklər evolyusiyası keçən millətçiliyin formalaşmasına təkan vermişdi.

Almanlarda Napoleona reaksiya olaraq formalaşan millətçilik iki cür idi: mühafizəkar millətçilik, hansı ki, kobud desək, keçmişin bərpasını və liberal millətçilik ki, Fransa inqilabının liberal islahatlarının əxz olunmasını istəyirdilər. Bunlar ikisi də Fransa işğalına qarşı idi, amma həm də bir-birlərinə müxalif idilər.

Rusiya işğalına qarşı oxşar intellektual reaksiya bizdə də olmuşdu. Bir tərəfdən mühafizəkar millətçilər “əski zamanların, əski əzəmətin bərpası üçün geriye dönməyi” təbliğ edirdilərsə, bir qismi də tərəqqinin yalnız Qərbə inkişaf gətirmiş progressiv ideyaların əxzi ilə mümkün olacağını iddia

edirdilər. Yəni bizdə də millətçilər mühafizəkar və liberallar olmaqla iki yerə bölünmüşdülər.

BAİ yaxınlarda bu məsələlərlə əlaqədar intellektual gənclərimizin bir neçə yazısını çap edəcək. Qərara gəldik ki, bu məqalələrdən əvvəl, bizim liberal millətçiliyin ən böyüklərindən olan Əhməd Ağaoğlunun məsələ ilə əlaqədar maraqlı bir yazısını sizinlə bölüşək.

Əhməd bəyin “Üç mədəniyyət” kitabının eyniadlı, həcmcə çox da böyük olmayan ilk hissəsinin, orijinallığı saxlamaq məqsədilə, Türkiyədəki nəşr variantını sizə təqdim edirik. Lakin qeyd etmək istəyirik ki, kitab Azərbaycanda da Ruhəngiz Soltanovanın tərcüməsi və professor Vaqif Sultanlının elmi redaktorluğu ilə çap olunmuşdur.

Altay Göyüşov

Əhməd Ağaoğlu

“Bu eser Malta esareti sırasında, 1919 yılında yazılmıştır.

Medeniyyət nedir? İslam medeniyyəti, Avropa veya Batı medeniyyəti, Buda-Brahman medeniyyəti, çeşitli medeniyyətlərə mensup kavimler arasındaki ortak hususlar, galip medeniyyətə, mağlup medeniyyətlərin takip edəcəyi yol.

“Medeniyyət” gibi mücerret kavramları ifade eden deyimlerden kastolunan manalar önceden tespit edilemezse, herkes o kavramları kendi anlayış ve düşüncesine göre kabul eder ve konu yanlış anlaşılabilir. Buna meydan vermemek ve neden bahsetmek istediğimizi okuyuculara önceden açıkça belli etmek için medeniyyət deyimini hangi manada kullandığımızı belirtmeyi uygun bulduk.

Medeniyyət (civilisation) deyimini çeşitli surette tarif edilmiştir. Biz bu deyim, zannımızca, bütün tarifleri içine alan ve bu kelimeye en geniş manayı veren “hayat tarzı” olarak kabul ediyoruz. Şöyle ki, medeniyyət demek “hayat tarzı” demektir. Yalnız hayat kavramını en geniş ve şümüllü bir

manada almalıdır.

Hayatın bütün tecellilerini, maddi ve manevi bütün olaylarını o kavram içine koymalıdır. O halde medeniyet, düşünce ve tecessüs tarzından başlayarak giyiniş şekline kadar hayatın bütün olaylarını içine alır. İşte medeniyet bu manada alındığı halde, medeni insan cemiyetinin başlıca üç "hayat tarzı" veyahut üç "medeniyet" arasında bölünmüş olduğunu görürüz.

Tabii bu bölme kesin değildir, çeşitli medeniyetler arasında birer Çin Seddi tasavvur etmek doğru olamaz, aralarında aşağıda görüleceği üzere birçok temaslar, sızmalar, karşılıklı birbiri içine girmeler vardır; bölme ve sınıflandırma yalnız temel çizgilere, açık özelliklere, bir medeniyetin kendi sistemine vermiş olduğu örnek hallere aittir.

Şimdi, bu üç medeniyetten nüfus bakımından en önemlisi Buda-Brahman medeniyetidir ki, tahminen sekiz yüz milyonluk bir cemaati içine alır ve yayılma alanı Hindistan, Çinhindi, Çin, Kore, Japonya' dır.

Yine aynı bakımdan ikinci derecede önemlisi, batı veya Avrupa medeniyetidir ki Avrupa, Amerika ve Avustralya'yı içine alır. Gerek tarih, gerek nüfus bakımından en sonuncusu da, İslam medeniyetidir ki Afrika'yı hemen tamamıyla, Asya ile Avrupa'nın ise bir kısmını içine alır.

Bu çeşitli medeniyet zümrelerinden herhangi birisinin yayılma sahasına dikkatli bir gözle bakıldığı zaman, içine almış olduğu kavimlerin çokluğuna, kan, cins, renk ve dil değişikliklerine rağmen, bazı ortak ve genel tarafların bulunduğu görülür. İşte bu ortak taraflar o medeniyetin esasını, ruhunu, özünü teşkil eder. Onu başkalarından ayırır.

Mesela sıradan bir adam, İstanbul' dan kalkıp Marakeş'e, Mezopotamya'ya, Kahire'ye, Mekke'ye, Şam'a, Bakü'ye, Tahran'a, Şiraz'a, Kabil'e, Lahor'a, Kalküta'ya ve Semerkant'a gitse, bu beldelerin hiç birinde kendini tamamıyla yabancı hissetmez; hiç olmasa yanı başındaki Sofya, Atina vs. deki kadar kendini

başka bir çevrede, başka bir hava içinde duymaz; kendini az çok alışmış olduğu levhalar, şekiller, hareketler ve tavırlar arasında görür. İnsanların giyiniş tarzları, geçim şekilleri, adet ve halleri az çok onun kendi evinde alıştıklarına benzer. Aynı sarık, aynı aba, kadınlarda aynı örtünmeler, aynı camiler, aynı ibadetler, aynı ezan, aynı ayinler, aynı dualar ve benzerleri. Bu benzeyiş yalnız görünüşle de kalmaz. Daha ileri gider: Zihniyetlere, zekalara, zekanın meşgul olduğu konulara kadar yayılır. Sıradan bir İstanbullu, sıradan bir Marakeşliyi, bir Kabilliyi, bir Kalkütalığı, kendisi gibi düşünür, kendisini meşgul eden konularla uğraşır, onlarla aynı surette telakki eder, görünür.

Diğer medeniyet zümrelerine mensup olanlar arasında da aynı hal vardır. Faraza, bir Romalı Paris'te, Viyana'da, Berlin'de, Londra'da, Washington'da kendisini öz muhitinde gibi bulur. Bunun gibi, bir Japon da Kore'de, Pekin'de, Tibet'te kendisini yabancı hissetmez.

İşte, bir medeniyet zümresine mensup olan kavimler arasındaki şu genel ve ortak taraflardır ki, bu medeniyetin özelliğini gösterir. Yukarıda da söylendiği üzere, bu hususların bir kısmı manevidir. Maddi kısım, mesela elbisenin şekli, binaların biçimi, ibadet ve ayinlerin yapılış tarzı vs.den ibarettir. Manevi kısım ise, düşünce ve duyguya ait olduğundan, yayılış sahası daha geniştir. Genellikle denebilir ki, her medeniyetin kendine göre ortak bir düşünme gücü, bir zekası vardır; adeta bir dimağa sahiptir.

Bunu gibi, her medeniyetin bir kalbi vardır. Bir duyuş tarzı vardır. Dolayısıyla, ortak bir ahlaka, bir değer duygusuna, ortak bir iyi ve kötü, güzel ve çirkin görüşüne sahiptir.

İslam alemini geziniz; ne garip hallere rastlarsınız. Aralarında binlerce kilometrelik mesafeler bulunan, cins, dil ve renk itibariyle birbirine tamamıyla yabancı olan ve sathi bir bağlantıdan mahrum bulunan kavimlerin fertlerini aynı zihniyeti, aynı ruh hallerini taşır, aynı meseleler, konularla

meşgul, işler ve olaylar hakkında aynı görüş tarzları içinde, aynı hükümleri verir görürsünüz. Güzellik ve çirkinlik, iyilik ve kötülük, bunların arasında hemen aynı tarzda telakki olunur. Bu hal, uzun ve ortak bir dimaği faaliyetin, ortak bir duyuş tarzının, ortak ve genel amillerin devamlı tesirleriyle hasıl olmuştur.

İslam aleminde en hareketli ve müessir bir amil olan din ortak olduğu gibi, bir zamanlar pek hareketli olan zeka ve kalbin de çeşitli belirtileri ortak bir mahsul halini alıyordu. O zamanlar, İslam aleminin herhangi bir tarafında yazılmış bir eser matbaaالیğın olmamasına rağmen, sırf el yazısıyla yazılarak şaşılacak bir çabuklukla bütün İslam alemine yayılıyor ve birkaç ay sonra bu alemin en ücra köşelerinde okunarak fikirlerin ve duyguların birleşmesini sağlıyordu.

O zamanın alimleri arasındaki ilgiyi, yazışmayı, karşılıklı olarak ileri sürülen fikirleri incelerken şaşmamak kabil değildir. İbni Sina'nın Orta Asya' da yazdığı eserler garip bir çabuklukla Afrika'nın kuzeyinde hararetli tartışmalara sebep oluyor.

Fas' ta doğmuş, Nişabur'da eğitim ve öğretim görmüş olan İbni Sabah'ın faaliyet yeri Suriye ve Horasan'dır. Harun'un, Memun'un, Gazneli Mahmut'un, Melik Şah'ın, Hülagu'nun ve sonraları Emir Timur 'un başına İslam aleminin her tarafından alimler, edipler toplanıp adeta bir çeşit akademi kuruyorlardı.

Osmanlı sultanlarının sarayları, Afrika ve Asya'nın ücra köşelerinden gelmiş alimlerin toplantı yeri idi. Hıyve' de doğmuş birisi Anadolu' da kadılık, müftülük ediyor, Farsça ve Arapça yazılmış edebi eserler aynı çabuklukla yayılıyor ve bütün İslam kavimleri arasında tercüme edenler, taklit edenler ve yorumlayanlar bulunuyor.

Hafız'ın, Hayyam'ın, Mevlana'nın, Ekber Şah'ın, Ebül'Ula'nın ve bu gibi ünlü alim, şair ve ediplerin eserlerini görmeyen, bilmeyen bir İslam fikir adamına rastlanmıyor.

İşte bu ortak din, bu ortak dimağ ve kalp faaliyetidir ki bütün bu alemin zihniyetini, görüş tarzını, duygularını, kalplerini birleştirmiştir. Her nereye gitseniz aynı düşünüş ve duyuş tarzına, aynı zihniyete, kafa ve kalbin aynı metot üzerine hareket ettiklerine rastlarsınız. .

Avrupa ve Batı medeniyeti de aynı haldedir; bugün en aşağı üç Avrupa dilini-Fransızca'yı, İngilizceyi, Almancayı bilmeyen ciddi bir Avrupalı alim ve edibine hemen hemen rastlanmaz. Bunlar zaten ortak olan ve Avrupa medeniyeti amillerinden bulunan eski Yunan ve Latinceyi de ta çocukluklarından öğreniyorlar. Bir zamanlar bu iki dil, İslam aleminde Arapça ve Farsça gibi, Batı aleminde ortak ilim ve edebiyat diliydi.

Bütün alimler Latince yazarlardı. Ediplerden ilk milli dili kullanan Fransızlardan Montaigne, İtalyanlardan Dante, Almanlardan Luther'dir; onlara kadar, hatta edipler bile, Latinceyi kullanıyorlardı. 19. yüzyılda matbaalık ile ulaştırma araçlarının gelişmesi ilerleyince Avrupa adeta bir aile şeklini aldı. İtalyan, İngiliz, Fransız, Alman, Rus ve benzeri memleketlerin alim ve edipleri yurtlarının dışında bulunan alim ve ediplerin eserlerini hemen günü gününe biliyorlar.

Tolstoy'un eserleri Rusya' da tamamlanmadan İngilizceye, Fransızcaya, Almancaya çevriliyor; Wagner' in müzik eserleri Almanya' dan evvel diğer hükümet merkezlerinde dinleniyordu. Açınız Darwin'in eserlerini, mesela *The Origin of Species*'i (Türlerin Kökeni) veya *Descent of Man*'ı (İnsanın Türeyişi) ve bunların açıklamalarını inceleyiniz. Bu ölümsüz bilginin diğer Avrupalı meslektaşlarından aldığı özel bilgilerin bolluğuna şaşarsınız. Fransız, Alman, İtalyan, Danimarka, Hollanda bilginleri ve diğerleri, meşhur İngiliz bilgininin adeta, günü gününe ne yaptığını, hangi mesele ile uğraştığını biliyorlar ve onu ilgilendirecek olaylardan kendisini haberdar ediyorlar.

Burada da bu ortak hayat, bu ortak dimağ ve kalbin faaliyetidir ki aynı düşünme güçlerini, aynı düşünüş ve duyuş

tarzını, aynı zihniyeti beslemiştir; hele Avrupa' da bulunan ve İslam aleminde örneğine rastlanmayan milletlerarası teşkilattan biz burada söz etmiyoruz. Mesela. milletlerarası işçi ve alimler kongreleri, tröstler vs. gibi amiller, Avrupa kavimleri arasında, hatta genel ülküler, amaçlar, hedefler bile doğurmuştur.

Yukarıda medeniyetlerin kalp ve dimağları adıyla yad ettiğimiz hususlar, işte bu ortak ve genel amillerin tesirleri ile meydana gelmiştir. Bu suretle aynı medeniyet zümresini, aynı kafa ile düşünür, aynı kalp ile duyar ve aynı manevi cihazlarla donanmış görüyoruz. Şimdi bu medeniyetlerin karşılıklı durumlarına sözümüzü getirirken, bunlardan birisinin, yani Batı medeniyetinin galip ve diğer ikisinin de, yani İslam ve Buda-Brahman medeniyetlerinin mağlup durumda olduklarını görüyoruz.

Evet! Bu mağlubiyeti itiraf etmek zorunda kaldığımızdan biz de pek üzgünüz; fakat bunu bir kere açık ve kesin surette itiraf etmelidir. Bizde hala kelimelerle oynayarak, gerçeği görmemekten hoşlanan körler vardır. Fakat güneş gibi açık bir olayı inkar etmek ahmaklığın ta kendisidir ve artık bu ahmaktan yakayı kurtarmalıdır.

Yenilme iki türlüdür: maddi ve manevi. Maddi yenilme o kadar açıktır ki artık hepimizin beynimize kadar zannederim girdi. Yenilmenin bu kısmı bugün değil, üç yüz yıldan beri başlamıştır; İslam cemiyetleri birbiri ardınca ve gürültülü bir tarzda yıkılmakta ve mahvolmaktadır. Birçok bağımsız İslam hükümetlerinden tek bir tanesi bugün kendini koruyamadı; İslamiyet' in son sağlam kalesi olan Osmanlılık da bugünkü perişan haline düştü. Artık bu kadar yıkılış inkar olunacak gibi değildir.

Bütün bu perişanlıklar, bu yıkılışlar, şüphesiz Batı medeniyeti ile olan mücadelenin doğrudan doğruya sonucudur. Manevi yenilmeye gelince; maddi yenilme kadar açık değilse de, bir fikir adamı için o derecede muhakkaktır.

Yenilme nedir? Başkasının şahsiyetini kabul ve iradesine tabi olmak değil midir? Bu kabul ve tabi oluş, istekle de olsa, zorla da olsa yine yenilmedir. Bu bakımdan gerek İslam ve gerek Buda-Brahman medeniyeti yenilmişlerdir, Bab medeniyetinin şahsiyet ve özelliklerini kabul ve onun iradesine tabi olmak mecburiyetindedirler.

Gerek Müslümanlar ve gerek Sarı ırk çevresi, elbiselerinden ve evlerinin döşenmesi gibi hayatın maddi tecellilerinden başlayarak, edebiyat ve müzik gibi manevi tarafların en munis köşelerine kadar Avrupa modellerini taklit etmektedirler. Hele içtimai, siyasi, teknik müesseselerde, eğitim ve öğretimde Avrupa'nın bütün bütün öğrencisidirler. Bu taklit, bu alış bazen isteğe bağlı ise de, bazen de sırf zorla yapılmıştır. Japonya Avrupa medeniyeti yolunu tutmak için içinde ne kadar sarsıntılar geçirdi. Çin ile Osmanlı Devleti'ne gelince, aynı işin yapılması bu memleketlerin bünyelerini bile sarstı.

Avrupa doğrudan doğruya bunları bu işi yapmaya zorlamıyordu ise de, fikir ve devlet adamları bunsuz yaşamanın imkanı olmadığını takdir ediyorlar ve dolayısıyla bütün vücudu sarsmak pahasına da olsa bunu yapmakta tereddüt etmiyorlardı. Bu yenilme değil de nedir? Hem de yenilmenin en ağırı.

Bugün Asya cemiyetlerinin hepsine bir bakınız; her tarafta içeride iki akımın birbiriyle mücadelesini görürsünüz. Mahalli, eski, geleneklere dayanan medeniyetle Avrupa medeniyeti taraftarları çarpışıyorlar, bir ölüm-dirim mücadelesidir gidiyor.

Bir taraf eskiyi, geleneği korumaya çalışıyor, öbür taraf ise, bu muhafazakarlığın ölüm demek olduğunu takdir ederek, Avrupa medeniyetini almak sayesinde varlığını devam ettirmeye çabalıyor. Hayatın her günkü tecrübeleri, olayları bu ikinci cereyana hak vermektedir. Avrupa medeniyetinden sakınmak isteyen bütün cemiyetlerin ve özellikle İslam medeniyetine mensup olanların her gün tükenip gitmekte olduklarını görüyoruz.

Aksine olarak, Japonya gibi, o medeniyetlere vaktinde ve tam olarak yaklaşmış olanları hayatlarını korumuş, kuvvet ve kudretlerini artırmış buluyoruz. Pek açık olan bu halin inkar ve tevili kabil değildir. Sel gibi akıp gelen ve karşısında kendi türünden engeller görmeyen Avrupa medeniyeti her şeyi sürükleyip götürüyor. Şu halde tek çare, yine o medeniyete ısınmak, onu almaktır.

Fakat bu alışın önemli ve belli olmayan bir tarafı vardır ki, özellikle aydınlatılmaya ve anlatılmaya muhtaçtır. Bugün aramızda Avrupa medeniyetinin üstünlük ve galebesini takdir etmeyen hemen hiçbir anlayışlı insan kalmamıştır.

Fakat bu üstünlüğü, o medeniyetin yalnız bazı unsurlarına, mesela bilim ve fennine bağlayarak, başka taraflarından vazgeçmek isteyenler vardır. Başka bir deyişle, bu gibiler, Avrupa medeniyetinde görülen birçok noksan ve hatta iğrenç taraflardan kurtulmak niyetiyle, o medeniyetin bir süzgeçten geçirilmesini istiyorlar.

Bu gibi fikirleri söyleyenler samimi değilse, cahiller mantığına uymak isteyenlerdir. Samimi iseler, medeniyetin ne olduğunu hakkıyla takdir edemeyenlerdir. Yukarıdan beri kısaca söylediğimiz düşünceler ispat ediyor ki, bir medeniyet zümresi bölünemez bir bütündür, parçalanamaz. Süzgeçten geçirilemez. Galibiyet ve üstünlüğü kazanan onun bütünüdür. Yoksa ayrı ayrı filan veyahut filan kısmı değildir. Avrupa sahasında bilim ve fen başka çevrelerden ziyade geliyorsa, bunun sebepleri o çevrenin bütününde aranmalıdır.

Bugünkü Avrupa bilim ve fenni doğrudan doğruya kendi şartlarının ve genel unsurlarının bir eseridir. Başka bir şey değildir. Bunlar o bitkilere benzerler ki, gelişmeleri için belli şartların bulunmasına muhtaçtırlar. Başka çevrelerde, başka şartlar içinde hemen solup giderler. Bundan dolayı, Avrupa medeniyeti başka medeniyetlere galebe çalmışsa, yalnız ilim ve fenni ile değil, bütünüyle, bütün elemanlarıyla, bütün noksanları ve faziletleriyle çalmıştır. Şu halde, bu sele

karşı, gene onun vasıtasıyla hayatlarını korumak isteyenler, onu olduğu gibi kabul etmelidirler. Yoksa parça parça, kısım kısım almalar hiçbir netice vermez, nasıl ki veremedi ve veremez de.

Mesela Avrupa sanayini alıp, endüstriyalizmden, sosyalizmden çekinmek ne kadar mümkün değilse, birbirinin gerekli parçaları olan diğer alışlar da öyledir. Bir taraftan söz hürriyeti istemek ve diğer taraftan da filan ve filan şeyden bahs olunmaması iddiasında bulunmak, istenilen şeyin mahiyetini anlamamak veya samimiyetten uzak olmak demektir.

Genellikle ve aslında medeniyeti inkar etmeyi, ondan çekinmeyi ve sakınmayı biz anlar ve hatta bir dereceye kadar takdir ederiz. Nasıl ki, J.J. Rousseau ve Tolstoy gibi yüksek idealli, derin düşünceli fikir adamları medeniyeti ancak bir felaket diye telakki etmişlerdir. Tabiatı taparcasına seven J. Rousseau medeniyeti bozucu ve aldahcı addetmiştir. Onun fikrinde tabii hale yakın insanlar, yalnız daha asil, daha temiz, daha ahlaklı değil, aynı zamanda daha mutludurlar.

Tolstoy ise, bugünkü milyonlarca nüfusu taşıyan şehir yığınlarını ve sanayi merkezlerini sadece bir felaket gibi görüyor. Bu fikir adamına göre ilim ve fen ve hatta edebiyat ve felsefe bile insanlığın kurtuluşuna değil, felaket ve soysuzlaşmasına sebep oluyor ve "İnsan Ne ile Yaşar?" adlı eserinde Tolstoy bütün Avrupa araştırmacı ve fikir adamlarının bütün eserlerine İncil'in bir tek cümlesi kadar kıymet vermiyor. Tolstoy' a göre, insanlar için tek mutluluk çaresi şehirleri bırakıp köylere taşınmak, tabii hale dönmektir.

İşte bu bir görüştür ve hem de tam geniş bir görüştür. Bunu herkes anlar, zevk ve inanışına göre ya katılır veya reddeder. Fakat bir taraftan medeniyeti kabul, onu çeşitli vasıtalarla almaya çalışmak, hatta tek kurtuluş çaresini onunla uyuşmakta görmek, diğer taraftan da onu parçalamak, bazı kısımlarını alıp diğerlerini atmak istemek hiçbir mantık ve esasa dayanmış sayılmaz.

Zaten medeniyet bölünmez olduğundan, onu tam almak istemeyenler ona çarpıyor, çöküyorlar. Yüz yıldan beri çabalayıp müspet bir sonuca varamadığımızın sebebi hep budur. Medeniyeti şöyle-böyle idare etmek usulüne tabi tutmak isteyerek güçlü ve kahredici bir kudreti pazar mantığı ile idare etmek emelinde bulunduk. Ve tabii o kuvvete çarpıyor, mahvoluyoruz. Her şeyden evvel samimi olmalıyız; Batı medeniyetinin üstünlük ve galebesini kabul ve itiraf ediyormuyuz, etmiyormuyuz? Ediyorsak, o galebeyi yalnız ilim ve fenne ve hatta bazı siyasi ve içtimai teşkilata bağlamamalıyız, medeniyetin bütününe, zihniyetine, görüş tarzına, ruhuna, kafasına, dimağına, kalbine bağlamalıyız.

Batı hayatı bütünüyle bizim hayatımızın bütününe galebe çalmıştır. Bundan dolayı kurtulmak, yaşamak, varlığımızı devam ettirmek istiyorsak, hayatımızın bütünüyle yalnız elbiselerimiz ve bazı müesseselerimizle değil kafamız, kalbimiz, görüş tarzımız, zihniyetimiz ile de ona uymalıyız.

Bunun dışında kurtuluş yoktur.

Burada önemli bir noktaya dokunuyoruz. Milli şahsiyetimiz ne olacaktır? Acaba böyle dıştan ve içten bütün varlığımızla başkalarına uymak istersek, milli şahsiyetimizi kaybetmek tehlikesine uğramazmıyız?

Evvela bu özlüğün neden ibaret olduğunu anlayalım. Acaba bir millette değişmeyen, ölümsüz, mukadder bir özellik, bir özlük varmıdır? Özlükten bahsedenler devamlı olarak bunun ahlaktan, hukuktan, dilden vs. ibaret olduğunu iddia ediyorlar. Fakat milletler tarihi üzerinde en sathi bir düşünüş bütün bu elemanların değişmez ve ebedi olmadığını ispat eder.

Tarihinde dinini en aşağı iki kere değiştirmeyen hangi millet vardır? Türkler mesela vaktiyle Şamanizm ve daha sonra birçok dinlere girdikten sonra İslamiyet'i kabul etmişlerdir. Araplar da İslamiyet'ten evvel birkaç dine mensuptular. Zaten böyle olmayan bir tek millet yoktur. Ahlak ve hukuka gelince, bunlar mahiyetleri itibariyle bile değişiktirler. Daha dün fena ve

çirkin sayılan bir şey veya hareketin, aynı çevre içinde bugün iyi ve güzel sayıldığı, her gün görülen olaylardandır. Hukuka gelince, hayatın devamlı olarak geçirdiği değişiklikleri tespit etmek içindir ki bütün bu yasama meclisleri, bu parlamentolar bütün dünyada kurulmuştur. Hukukunu değişmez sayan milletler donmuş ve fosil haline geçmiş olan kavimlerdir ki onlardan burada söz edilemez. Az çok ebedilik kokusu dilden geliyor. Fakat bu da gerçek ve genel değildir.

Mesela bugün Slavcayı kabul etmiş olan Bulgarlar kendi eski dillerini kaybetmişlerdir. Bunun gibi, bugünkü İngilizce, İngiltere'de yaşayan başlıca dört unsurdan hangisine ait dilin devamıdır? Hangisi özel bir tarzda onu benimseyebilir?

Bununla beraber, bir milletin tarihinde en sağlam olan ve hemen değişmezlik derecesine varan amil dildir; yani yalnız dildir ki mahiyeti değişmeden gelişme özelliğini taşır. Demek ki, genellikle şahsiyet ve özlük denilen mefhum dille beraber bir milletin maddi varlığından başka bir şey değildir. Her maddi vücudun bir şahsiyeti vardır. Yani onu başka vücutlardan, başka eşyadan ayıran taraflar vardır. Bu cihet bütün kainatta ortak bir gerçektir; kainatta aynılık yoktur. Aynılık olmadıkça şahsiyet gereklidir; aynı taşın iki parçası tamamıyla birbirinin aynı değildir. Şekil, terkip ve maddeleri bakımından aralarında mutlak bir fark vardır. İşte bu fark bunların özelliklerini, şahsiyetlerini gösterir. Aynı milletin çeşitli fertleri asla birbirlerine benzemezler. En benzer olanların arasında bile büyük farklar vardır ki bu ayrılıklarla onların şahsiyetleri kendisini gösterir.

Bunun gibi, millet varlığı ile bile, bir şahsiyet taşır. Diğer milletlerden mutlak surette ayrılır. Fakat bu şahsiyet, filan ahlak ve hukukla, filan müzik ve mimari ile şartlanmış değildir. Gelişme derecesine göre, herhangi ahlak ve hukuku, herhangi müzik ve mimariyi elde etmek ve anlamak kabiliyetini taşır; eski Latinlerin dedikleri gibi: "*Homo sum, nihil humanum mihi alienum est*" (İnsanım, insani hiçbir şey bana yabancı değildir). Bir insan için gerçekten insani hiçbir şey

yabancı sayılamaz. Gustave Le Bon'un donmuş ırk nazariyesi bugün ciddi hiçbir alim tarafından kabul edilmiyor. Bir zamanlar doğru görünür gibi olan bu nazariyeyi yüzyılın ilmi araştırmaları tamamıyla yalanladı.

Dün ilerleme yolunda yükseklerle çıkamayacakları farz olunan birçok kavimler bu iddianın tamamıyla aksini ispat ettiler. Mesela sarı ırka mensup Japonlar Ari ırkına mensup olan Ruslardan daha çabuk ve daha iyi bugünkü medeniyete in tibak hassasını gösterdiler.

Siyah ırka gelince, bu ırk, hayat şartları değişince yüksek addolunan ırkların yaptıklarını yapmakta gecikmedi. Amerika zencileri bugünün medeniyetine intibak hassası göstermektedirler. Demek ki insan, her yerde insandır.

Her insani belirti onun malıdır. İşine elveren her şeyi, her yerden alabilir. Bununla şahsiyetini asla kaybetmez. Aksine olarak, desteklemiş ve kuvvetlendirmiş olur. Şahsiyetin yeni belirtilerine yeni alanlar açmış bulunur. Çünkü, yukarıda söylediğimiz üzere, şahsiyet hiçbir belli şartla sınırlı olmadığından ve mahiyeti bakımından *sui generis* (kendine mahsus) bulunduğundan, her millet ister istemez, şüursuz olarak ve kendiliğinden sonradan elde ettiklerine o doğuştan olan şahsiyeti hemen verir. Nasıl güneş ışığı, çeşitli muhitlerden geçerken çeşitli tayflar meydana getirir ve çeşitli surette aksederse, tıpkı onun gibi aynı medeniyetin değişik birçok belirtileri, müesseseleri, çeşitli milletlerin ruhlarından geçerken türlü şekil ve renk alır. Her millet onlarda kendine has olan doğuştan şahsiyeti aksettirir. Bu hususu her günkü müşahedelerimiz ve tecrübelerimizle tespit edebiliriz. Alınız mesela aynı medeniyete mensup, hatta aynı ırktan çeşitli milletleri; aralarında hakim ve açık olan olay aynılık değil, aksine olarak şekillerin ayrılığıdır. Mesela Ruslar, Almanlar, Fransızlar, İngilizler, İtalyanlar aynı Ari ırkına ve aynı Batı medeniyetine mensupturlar.

Fakat aralarında ne kadar ayrılık var! Fransız damgası,

İngiliz damgası, Alman damgası. Aynı örneği İslam medeniyetine uygulayınız. Faslılarla Türkler, Kürtlerle Araplar arasında özellik, damga bakımından ne kadar farklar vardır! Aynı medeniyet bunların çeşitli ruhlarından geçerken türlü surette aksetmiştir. Aslı bir, ama şekiller çok ... Ve işte şu şekil çokluğu, şu özellik milli şahsiyettir, özlük denilen şey bundan ibarettir. Bu doğuştandır, mukadderdir, isteğe bağlı değildir, ister istemez kendini gösterir. Hiçbir başkalarından alış onu tehlikeye sokmaz. Aksine olarak, kendini göstermek için yeni sahalar hazırlar.

Milli şahsiyeti yalnız hareketsizlik öldürür. Gerek fertlerde ve gerek milletlerde hayat, ne kadar koyu ve kuvvetli ise, şahsiyet de o nispette ziyadedir. Kalbinin heyecanlarını yeni ahenklerle söylemeyen, zeka ve dimağının mahsulleriyle insanlığı verimli kılmaya kudretli olamayan, faaliyetinin meyvelerini genel pazara çıkaramayan cemiyetler hangi şahsiyetten, hangi özlükten söz edebilirler.

Bize gelince; dilimizi yabancılara değil, köylülerimize bile okutturamadık; geri bir tarımdan başka elimizde milli denebilecek bir sanatımız yok, zeka ve dimağımız çalışma alanı pek sınırlıdır. Kalbimizin çarpması pek zayıftır. Gene bereket versin ki, herkesin faydalandığı o genel sofrada hissemize düşen kırıntılarla bir çeşit şöyle-böyle idare etmekle görünüşü kurtarmaya çabalıyoruz.

Gustave Le Bon, Durkheim, Bergson ve daha başkaları olmasaydı, dimağımızın içindekiler eski tasavvufun dışına çıkamazdı. Fransız edebiyatının etkisi olmasaydı, ruhumuz harabat edebiyatının içinde bunalıp kalmış olacaktı. Medeniyet alanında mağlubiyetimiz kat'idir. Galip medeniyeti benimsemek mecburiyetinden vazgeçilemez. Bu gerçeği, ne kadar acı olsa itiraf etmeli ve gereğince hareket eylemelidir. Hem de kat'i, açık, kayıtsız şartsız hareket etmelidir. Kendimizi kelimelerle, aldatıcı nazariyelerle, cahilce "idare-i maslahat"larla oyalamamalıyız. Etrafımızda tufanlar oluyor, kıyametler kopuyor.

Barış konferansı üyelerinden Güney Afrika'nın bir delegesi General Smith bugünkü durumu çok açık olarak aşağıdaki sözlerle belirtmiştir: "İnsanlık yeniden çadırlarınının iplerini çözdü ve o ebedi seferine başlayıp yeni ve henüz belli olmayan ufuklara doğru yol aldı."

Yazık ki insanlığın göçüp bıraktığı bu merhaleden bile henüz pek uzağız. Oraya varmak için bile birçok yeni kuşaklar gerektir. Bugün etrafımızda kopup kaynayan tufanlar medeni insanlığın bütün sosyal, ekonomik, siyasi esaslarını ve bütün fikri ve hissi değerlerini altüst etmektedir. Bizim için daha pek uzak bir ülkü gibi beliren bu varlıkla insanlık yetinmeyerek kendisine yeni yeni ülküler, şuurular, esaslar arıyor.

Biz, değil onunla aynı halde ve aynı kanatla uçabilmek, onun bırakıp gittiği yerden bile pek uzağız. Bundan dolayı kelimelerle, nazariyelerle, idare-i maslahatlarla, yarım çarelerle kendimizi oyalamak, vakit kaybetmek zamanı çoktan geçmiştir."